SHARTNOMANI IJRO ETISH BOSQICHIDA HALOLLIK TAMOYILI

Sultonboyeva Zilola Muzaffar qizi
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
Xalqaro biznes huquqi yo‘nalishi magistranti
Email: zsultonboyeva1@gmail.com

Imamova Dilfuza Ismailovna
yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti “Fuqarolik huquqi va xalqaro xususiy huquqiy fanlar” kafedrasi professori
Email: imamova@uwed.uz

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20492966

Annotatsiya

Halollik tamoyili xalqaro tijorat huquqida eng keng tarqalgan, biroq amaliy qo‘llanilishi turlicha bo‘lgan normalardan biri hisoblanadi. Shartnoma munosabatlarining bosqichlari ichida aynan ijro etish bosqichi ushbu tamoyilning eng ko‘p ishtirokini talab qiladi, chunki taraflarning o‘z manfaatini ko‘zlashi va halollik majburiyatiga rioya qilish o‘rtasidagi ziddiyat aynan shu bosqichda yorqin namoyon bo‘ladi. Mazkur maqola xalqaro tijorat shartnomalarini ijro etish jarayonida halollik tamoyili qanday aniq institutlarda ifodalanishini tahlil qiladi. Tadqiqot “Tovarlarning xalqaro oldi-sotdi shartnomalari to‘g‘risida”gi BMT konvensiyasi, UNIDROIT xalqaro tijorat shartnomalarining prinsiplari hamda xalqaro arbitraj amaliyoti, jumladan xalqaro tijorat arbitraj sudlarining qarorlari asosida olib boriladi. Maqolada hamkorlik majburiyati, ijroga to‘sqinlik qilmaslik, shartnomani ijro etish jarayonida vaziyatning jiddiy o‘zgarishi sharoitida qayta muzokara, suiiste’molning taqiqlanishi, zararni kamaytirish va oqilona kutishni himoya qilish kabi institutlar ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 9-moddasi xalqaro standartlar bilan qanchalik muvofiqlashganligi va qonunchilikni takomillashtirish istiqbollari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: halollik tamoyili, shartnomani ijro etish, CISG, UNIDROIT prinsiplari, hamkorlik majburiyati, abus de droit, xalqaro tijorat arbitraji, O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida iqtisodiy integratsiya jadallashib, xalqaro savdo munosabatlari kengayib borayotgan bir paytda xalqaro tijorat shartnomalarining barqarorligi va ishonchliligi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shartnomaviy munosabatlarning mustahkamligi faqat rasmiy huquqiy normalarga emas, balki ularni to‘ldiruvchi umumiy tamoyillarga ham tayanadi. Shunday tamoyillardan eng muhimlaridan biri — halollik tamoyili hisoblanadi.

Xalqaro tijorat shartnomalarida halollik tamoyili shartnomaning butun davri uchun, jumladan ijro etish bosqichida ham amal qiladi. Halollik prinsipi aynan shartnomani ijro etish jarayonida — qiyinchiliklar, kutilmagan holatlar va manfaat ziddiyatlari yuzaga kelganda — namoyon bo‘ladi. Tomonlar shartnomani imzolagan paytda hamma narsani oldindan ko‘ra olmaydi: bozor sharoiti o‘zgaradi, texnik muammolar yuzaga keladi, yetkazib berish muddatlari buziladi, uchinchi shaxslarning xatti-harakati ta’sir ko‘rsatadi. Aynan shu hollarda halollik tamoyili tomonlarga qonun matni yoki shartnoma shartlarida bevosita ko‘rsatilmagan majburiyatlarni ham bajarishni talab etadi.

Shartnomani ijro etish bosqichidagi halollik tamoyili to‘rtta asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: birinchisi — tomonlarning o‘zaro hamkorlik va yordam ko‘rsatish majburiyati; ikkinchisi — shartnoma shartlarini suiiste’mol qilmaslik talabi; uchinchisi — fors-major holatlarida halollik; to‘rtinchisi — yashirin nuqsonlar va to‘liq ma’lumot berish majburiyati. Quyida ushbu to‘rtta yo‘nalish batafsil ko‘rib chiqiladi.

Ijro bosqichida halollik tamoyili: nazariy asoslar

Shartnomani halol ijro etish nima degani? Ushbu savolga turli huquq tizimlarida turlicha javoblar mavjud. Anglo-sakson huquqi tizimida halollik ko‘proq subyektiv kategoriya — taraf “bilmasdan” yoki “niyatsiz” harakat qilgani sifatida talqin qilingan bo‘lsa, kontinental huquq tizimida (xususan, nemis va fransuz huquqida) bu kategoriya obyektiv standart sifatida — ya’ni oqilona savdogarlardan kutilishi mumkin bo‘lgan xulq-atvor namunasi sifatida — qabul qilingan.

Xalqaro huquqiy hujjatlar mazkur farqni hisobga olgan holda aralash yondashuvni qo‘llaydi. UNIDROIT prinsiplarining 1.7-moddasi ochiq matn bilan belgilaydi: har bir taraf xalqaro savdoda halollik va adolatli muomala qoidalariga muvofiq harakat qilishi shart, va taraflar bu majburiyatni shartnoma bilan istisno qila olmaydilar yoki cheklay olmaydilar [1]. Bu — imperativ norma, ya’ni taraflarning irodasi undan ustun kela olmaydi.

“Tovarlarning xalqaro oldi-sotdi shartnomalari to‘g‘risida”gi BMT konvensiyasi (keyingi o‘rinlarda CISG)ning 7-moddasi 1-bandi esa nisbatan ehtiyotkor yondashuv tanlagan: konvensiya qoidlari sharhlanayotganda xalqaro savdoda halollikka rioya qilinishi ehtiyojiga e’tibor qaratilishi lozim [2]. Doktrinada bu norma sof talqin qilish qoidasimi yoki taraflar xulq-atvoriga ham taalluqlimi degan bahs hanuz davom etmoqda. Biroq aksariyat mualliflar va arbitraj amaliyoti CISGning umumiy prinsiplaridan kelib chiqqan holda halollik majburiyati taraflarga ham yuklanishini e’tirof etadi.

Xalqaro arbitraj amaliyotida ijro bosqichidagi halollik tamoyili odatda uch o‘lchovli majburiyatlar majmui sifatida tushuniladi: 1) faol majburiyat — kontragentga ko‘maklashish va hamkorlik qilish; 2) passiv majburiyat — uning ijrosiga to‘sqinlik qilmaslik; va 3) moslashuvchanlik majburiyati — o‘zgargan sharoitlarga oqilona javob berish. Quyida ushbu uchta mezon aniq institutlar misolida ko‘rib chiqiladi.

Tomonlarning o‘zaro hamkorlik va yordam ko‘rsatish majburiyati

UNIDROIT prinsiplarining 5.1.3-moddasi shartnoma taraflaridan ikkinchi tarafning o‘z majburiyatlarini bajarishi uchun oqilona kutilishi mumkin bo‘lgan hamkorlikni ta’minlashni talab qiladi [3]. Mazkur normaning rasmiy sharhida shartnoma “qarama-qarshi manfaatlarning kesishish nuqtasi” bo‘libgina qolmay, balki “taraflar hamkorlik qilishi shart bo‘lgan umumiy loyiha” sifatida talqin qilinishi ko‘rsatilgan [4]. CISGda hamkorlik majburiyati qoidasi aniq bir moddada belgilanmagan, biroq 7-moddaning umumiy prinsiplari va 80-moddasi (taraf o‘z harakati natijasida ikkinchi tarafning ijrosiga xalaqit bergan bo‘lsa, undan zarar talab qila olmasligi) shu majburiyatni nazarda tutadi.

Amaliyotda hamkorlik majburiyati turli ko‘rinishlarda yuzaga chiqadi: xaridorning yetkazib berish manzilini o‘z vaqtida ko‘rsatishi, sotuvchining tovar bilan birga zarur texnik hujjatlarni topshirishi, bojxona tartib-taomillarini o‘tish uchun zarur axborotlarni taqdim etishi shu jumladandir. Bunday majburiyatlarning buzilishi nafaqat zarar undirib olinishi uchun asos bo‘ladi, balki ikkinchi tarafning o‘z majburiyatlarini muvaqqat ravishda to‘xtatib turish huquqini ham yuzaga keltiradi.

Ijroga to‘sqinlik qilmaslik (venire contra factum proprium)

UNIDROIT prinsiplarining 1.8-moddasi — bir tomon o‘z xatti-harakati yoki so‘zlari orqali ikkinchi tomonda muayyan ishonch yoki kutish hosil qilgan bo‘lsa, keyinchalik shu ishonchga zid tarzda harakat qila olmasligini belgilovchi norma — Rim huquqidan boshlangan estoppel doktrinasining zamonaviy ifodasidir [5]. Bu institutni qisqacha shunday

tushunish mumkin: o‘zining oldingi xulqi natijasida kontragentda ishonch shakllantirgan taraf endilikda bu ishonchga zid pozitsiya egallashi halollik tamoyili bilan to‘g‘ri kelmaydi.

Misol uchun, agar sotuvchi bir necha bor to‘lov kechikishini e’tirozsiz qabul qilgan bo‘lsa, so‘ngra o‘sha kechikishni shartnomani buzish asosi sifatida ilgari surishi venire contra factum propriumning klassik holati hisoblanadi. ICC arbitrajining bir qator qarorlarida (jumladan, 10671 va 14108-sonli ishlarda) arbitraj aynan shu mantiqdan foydalanib, bunday xatti-harakatni halollik tamoyilining buzilishi sifatida baholagan [6].

Shartnomani bajarishda vaziyatning jiddiy o‘zgarishi

Shartnoma tuzilgandan so‘ng vaziyat shu darajada o‘zgaradiki, ijro oldindan kelishilgan tarzda davom etishi bir tomon uchun adolatsiz bo‘lib qoladi — bu vaziyatning jiddiy o‘zgarishi instituti. UNIDROIT prinsiplarining 6.2.1–6.2.3-moddalari vaziyatning jiddiy o'zgarishi konsepsiyasini batafsil tartibga soladi [7]. 6.2.2-moddaga ko‘ra, vaziyatning jiddiy o‘zgarishi — bu shartnoma muvozanatini tubdan o‘zgartiruvchi voqealar yuzaga kelgan holat, ya’ni bir tarafning ijrosi narxi keskin oshganda yoki olinayotgan ijro qiymati keskin pasayganda kuzatiluvchi vaziyat.

Vaziyatning jiddiy o‘zgarishini fors-majordan farqlash zarur. Fors-major shartnomani ijro qilish imkoniyatini yo‘q qiladi, vaziyatning jiddiy o‘zgarishi esa uni ortiqcha mashaqqatli qilib qo‘yadi. CISG vaziyatning jiddiy o'zgarishini alohida modda bilan tartibga solmaydi — uning 79-moddasi ko‘proq fors-majorni qamrab oladi, biroq Belgiya Kassatsiya sudining 2009-yil 19-iyundagi qarorida ushbu modda UNIDROIT prinsiplari yordamida kengaytirilgan tarzda talqin qilinishi mumkinligi e’tirof etildi [8].

Ijro bosqichida halollik tamoyili nuqtai nazaridan eng muhim jihat — vaziyatning jiddiy o‘zgarishi yuzaga kelganda taraflarning qayta muzokara olib borish majburiyatidir. UNIDROIT 6.2.3-moddasi vaziyat o‘zgarishidan zarar ko‘rgan tarafga shartnomani qayta ko‘rib chiqishni so‘rash huquqini beradi va kreditor bunday talabni qabul qilishdan asossiz bosh tortishi unga halollik tamoyilini buzish sifatida nisbat berilishi mumkin. COVID-19 pandemiyasi va keyingi yillardagi sanksiyalar rejimi davomida xalqaro hakamlik amaliyoti bu masala bilan ko‘p marta uchrashdi.

Huquqdan suiiste’mol qilishning taqiqlanishi (abus de droit)

Halollik tamoyilining yana bir muhim ko‘rinishi — taraf o‘zining qonuniy huquqlarini suiiste’mol qilish yo‘lida qo‘llamasligi shart degan qoidadir. Fransuz huquqida bu doktrina abus de droit, nemis huquqida esa Rechtsmissbrauch deb yuritiladi. Xalqaro arbitraj amaliyotida bu institut UNIDROIT 1.7-moddasiga tayangan holda qo‘llanilmoqda.

Klassik misollar: xaridor bozor narxi tushganda tovarni qabul qilishni texnik “kamchilik” bahonasida rad etishi; sotuvchi shartnomani kichik bir kechikish uchun butunlay bekor qilishi; yoki bir tarafning shartnomadagi nochor formulani jiddiy zarar yetkazadigan tarzda talqin qilishi. Hakamlar bunday holatlarda “huquq mavjud, ammo undan halollik chegarasidan tashqarida foydalanilgan” degan xulosaga kelgan.

Zararni kamaytirish majburiyati

CISGning 77-moddasi va UNIDROIT prinsiplarining 7.4.8-moddasi bir xil qoidani mustahkamlaydi: shartnoma buzilishi natijasida zarar ko‘rgan tomon bu zararni imkon qadar kamaytirish uchun oqilona choralar ko‘rishi shart. Agar u bunday choralarni ko‘rmasa, undan undiriladigan zarar miqdori tegishli ravishda kamaytiriladi. UNCITRAL ning CISG 77-modda bo‘yicha amaliyot toplamida arbitraj sudlari ushbu majburiyatni halollik tamoyilining bevosita namoyon bo‘lishi sifatida talqin etadi.

Bu yerda asosiy nuqta shundaki, zarar ko‘rgan tomonga shunchaki qo‘lini qovushtirib o‘tirib, zararni to‘plana borish va keyin uni to‘liq hajmda talab qilish imkoni berilmaydi. Halollik tamoyili boshqacha yo‘l tutishni taqozo etadi: har bir tomon go‘yo o‘z mablag‘ini ishga soladigan oqil tadbirkorday harakat qilishi, ya’ni muqobil yetkazib beruvchi izlashi,

qo‘shimcha xarajatlarni cheklashi va zararni kamaytirish uchun barcha mavjud choralarni ko‘rishi lozim.

Oqilona kutish va shartnomaviy sodiqlik

Uzoq muddatli shartnomalarda — xom ashyo yetkazib berish, distribyutorlik, qo‘shma korxona kabi — taraflar bir-biriga nisbatan ishonch va oqilona kutish munosabatlarini shakllantiradilar. CISGning 8-moddasi shartnoma sharhlanayotganda nafaqat so‘zma-so‘z matn, balki taraflarning bir-biri xulq-atvoridan kelib chiqib oqilona kutgan natijalari ham hisobga olinishi lozimligini belgilaydi. Bu — halollik tamoyilining sof ifodasi: ishonchni shakllantirgan taraf keyinchalik o‘z harakatlariga zid ish tuta olmaydi.

Halollik tamoyili UNIDROIT prinsiplari va xalqaro arbitraj qarorlarida

UNIDROIT prinsiplari o‘tgan asr davomida xalqaro tijorat arbitrajining nofaol fonidan haqiqiy huquqiy manbaga aylandi. Quyida ijro bosqichidagi halollik bilan bog‘liq tipik holatlar ko‘rib chiqiladi.

ICC 9593-sonli ish (Arbitraj sudining qarori) — Kot-d'Ivuar[1] huquqi qo‘llaniladigan tijorat shartnomasiga oid bahsda hakamlar Fuqarolik kodeksining 1134-moddasi (3-bandi) hamda UNIDROIT 5.1.3-moddasini birga qo‘llab, taraflar shartnomada ko‘zlangan umumiy maqsadga erishish uchun halollik bilan hamkorlik qilishlari shart degan xulosaga keldilar; shartnomani bir tomonlama bekor qilish halollik tamoyiliga zid deb topildi va javobgardan zarar undirib olindi [10].

ICC 8817-sonli ish (1997-yil dekabr, “Food products case”) — bahsni hal qilgan yagona hakam CISG va “uning umumiy prinsiplari, hozir UNIDROIT xalqaro tijorat shartnomalari prinsiplarida ifodalangan tarzda, mazkur bahsni hal qilish uchun to‘liq mos keladi” degan qarorni e’lon qildi. Mohiyat bo‘yicha hakam X tomonidan eksklyuziv distribyutorlik shartnomasini ogohlantirishsiz bekor qilish uchun yetarli asos yo‘q deb topdi va undan zarar qoplanishini buyurdi [11].

ICC 8486-sonli ish (1996-yil) — Niderlandiya huquqi qo‘llaniladigan shartnomada javobgar vaziyatning jiddiy o‘zgarishi sababli to‘lovdan ozod qilinishni talab etdi. Hakamlar UNIDROIT 6.2.1-moddasiga havola qilib, ijroni tarafga qimmatga tushirgan iqtisodiy yuk yakka o‘zi vaziyatning jiddiy o‘zgarishi deb topilishi uchun yetarli emasligini ta’kidladilar; voqealar tarafning majburiyati hisoblangan iqtisodiy xavf doirasiga kirib qoldi va talab rad etildi [12]. Mazkur qaror shuni yaqqol ko‘rsatadiki, halollik tamoyili shartnoma taraflariga qulay bo‘lganda ishga solinadigan moslashuvchan vosita emas — uning qo‘llanilish shartlari qat’iy va aniq belgilangan.

ICC 10671-sonli ishda hakamlik sudi to‘g‘ridan-to‘g‘ri shunday baho berdi: “venire contra factum proprium taqiqlanishi tijorat munosabatlarini boshqaruvchi halollik tamoyilining oqibatidir” [13]. Shu mazmundagi pozitsiya ICC 14108-sonli ishda ham takrorlandi: estoppel doktrinasi qo‘llaniladigan huquqda yo‘q bo‘lsa-da, halollik tamoyili orqali u xalqaro savdo aloqalariga taalluqli qilinishi mumkin.

UNIDROIT 6.2.2-moddasi va vaziyatning jiddiy o'zgarishining klassik talqiniga oid yana bir muhim hujjat — Belgiya Kassatsiya sudining 2009-yil 19-iyundagi qarori (ish raqami: C.07.0289.N) hisoblanadi. Bu qarorda CISG qo‘llanilayotgan shartnomada vaziyatning jiddiy o'zgarishi masalasini hal qilishda UNIDROIT prinsiplaridan foydalanish maqsadga muvofiqligi tan olingan [14].

Mazkur qarorlardan ko‘rinib turibdiki, xalqaro arbitraj amaliyoti halollik tamoyiliga sof tavsiyaviy xarakter emas, balki bevosita amal qiluvchi va opportunistik xulq-atvorni cheklashga qodir norma sifatida yondashadi. UNIDROIT prinsiplari turli huquqiy tizimlarga

[1] ing. Ivory Coast

mansub taraflar uchun neytral huquqiy zamin sifatida tobora ortib borayotgan ahamiyat kasb etmoqda.

Shartnomani o‘zgartirish va bekor qilishdagi halollik majburiyati

Ijro tugagunga qadar halollik tamoyili shartnomani o‘zgartirish va bekor qilish jarayonida ham faol qo‘llaniladi. Bir tomonlama o‘zgartirish kiritish huquqi (masalan, narxni yangilash) shartnomada nazarda tutilgan bo‘lsa-da, undan halollik chegarasidan tashqarida — ya’ni kontragentga zarar yetkazish maqsadida yoki uni ahvolni og‘irlashtirgan holda foydalanish mumkin emas.

“Ixtiyoriy bekor qilish” bandlari ham tahlil ostiga olinmoqda. Bunday band shartnomada ko‘rsatilgan bo‘lsa, qonuniy olib qaraganda har qanday vaqtda foydalanish mumkin. Biroq xalqaro arbitraj amaliyoti bu huquq aslida halollik tamoyili bilan cheklanganligini, ya’ni undan o‘z manfaatini ko‘zlash bahonasida ikkinchi taraf majburiyatlarini bajarganidan keyin o‘yindan chiqarib yuborish maqsadida foydalanish mumkin emasligini tasdiqlaydi.

Shartnomani bekor qilishni oqilona muddatda oldindan ogohlantirish, taraf egallab turgan mol-mulkni qaytarish, axborotni saqlash va qisman bo‘lsa-da hamkorlikni davom ettirish singari shartnomadan keyingi majburiyatlar ham xuddi shu halollik tamoyiliga asoslanadi. Arbitraj sudlari tobora ko‘proq diqqatni shu jihatga qaratadilar: shartnoma bekor qilingan bo‘lsa-da, taraflar bir-biriga nisbatan tamoman begonalashib qolmaydilar.

Xalqaro qo‘llash bilan bog‘liq qiyinchiliklar

Halollik tamoyilining xalqaro shartnomalarda qo‘llanilishi turli huquqiy tizimlar o‘rtasidagi farq bilan murakkablashadi. Anglo-sakson huquqi sudlari uzoq yillar davomida shartnoma matnini so‘zma-so‘z talqin qilish an’anasiga qat’iy amal qilib kelgan va halollik majburiyatini huquqiy kategoriya sifatida tan olishga ikkilanishgan. Shu bilan birga, Kanada Oliy sudining 2014-yildagi Bhasin v. Hrynew qarori va Angliya Oliy sudining 2013-yildagi Yam Seng Pte Ltd v. International Trade Corporation qarori bu yondashuvning o‘zgarayotganini ko‘rsatadi: hatto umumiy huquq tizimi davlatlarida ham shartnomalarda halollik majburiyatining mavjudligi tan olinmoqda.

Amaliy nuqtai nazardan eng oqilona yondashuv shu: xalqaro shartnomada halollik majburiyati va uning aniq ifodalari (hamkorlik, vaziyat jiddiy o‘zgarishida qayta muzokara, ogohlantirish muddatlari) ochiq matn bilan kiritilishi lozim. Shartnomada UNIDROIT prinsiplariga havola qilish ayniqsa, taraflar turli huquqiy tizimlarga mansub bo‘lganda ko‘p sonli noaniqliklarni bartaraf etadi va arbitraj sudlari uchun aniq mezonlar yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida halollik tamoyili va istiqbollar

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 9-moddasida fuqarolik huquqiy munosabatlari ishtirokchilarining halol, oqilona va adolat bilan harakat qilishi kerakligi qayd etilgan [15]. Bu norma kontinental huquq an’anasiga mos bo‘lib, UNIDROIT 1.7-moddasi bilan konseptual jihatdan yaqindir. Shu bilan birga, milliy qonunchilikda halollik tamoyili ko‘proq umumiy qoida sifatida ifodalangan; uning ijro bosqichidagi aniq ko‘rinishlari — hamkorlik majburiyati, vaziyat jiddiy o‘zgarishida qayta muzokara, — alohida-alohida normalar bilan to‘liq tartibga solinmagan.

Masalan, vaziyatning jiddiy o'zgarishi bilan bog‘liq munosabatlar Fuqarolik kodeksining 382-moddasi (vaziyat sezilarli o‘zgarganligi munosabati bilan shartnomani o‘zgartirish va bekor qilish) doirasida qisman tartibga solinadi, biroq xalqaro mezonlardan farqli o‘laroq, qayta muzokara olib borish majburiyati alohida ajratilmagan. Zararni kamaytirish choralarini ko‘rish majburiyati ham 14-moddadagi zarar tushunchasi orqali bilvosita qo‘llaniladi, ammo aniq institut sifatida shakllantirilmagan.

Mazkur kamchiliklar amaliyotda chet ellik investorlar bilan tuzilgan shartnomalarda muayyan noaniqliklarni keltirib chiqaradi. O‘zbekistonning xalqaro tijorat hamjamiyatiga integratsiyalashuvi — JST a’zoligiga taraddudi, xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo‘yicha

siyosati va yangi tahrirdagi Fuqarolik kodeksi loyihasi — milliy huquqni UNIDROIT standartlariga yaqinlashtirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Aynan ijro bosqichidagi halollik majburiyatlarini — hamkorlik, qayta muzokara, zararni kamaytirish choralarini ko‘rish va estoppel — kodeksda alohida normalar bilan mustahkamlash xalqaro shartnomalarda O‘zbekiston taraflarining huquqiy maqomini sezilarli darajada mustahkamlashi mumkin.

Xulosa

Halollik tamoyili xalqaro tijorat shartnomalarini ijro etish bosqichida sof axloqiy norma emas — bu o‘zaro bog‘langan, konkret va majburiy yuridik institutdir. Hamkorlik majburiyati taraflardan o‘zaro ko‘maklashishni, ijroga to‘sqinlik qilmaslik prinsipi opportunistik harakatlardan tiyilishni, vaziyatning jiddiy o‘zgarishi doktrinasi esa vaziyatlarga oqilona moslashishni, shartnoma shartlarini suiiste’mol qilishdan saqlanishni, zararni kamaytirish majburiyati esa zarar ko‘rgan tarafdan ham faol pozitsiyani talab qiladi.

UNIDROIT prinsiplari va xalqaro arbitraj amaliyoti bu institutlarni tavsiyaviy qoidalardan ijroga qodir normalar darajasiga ko‘targan. Turli huquqiy tizimlarga mansub taraflar uchun UNIDROIT bugun eng neytral huquqiy zamindir. O‘zbekiston Respublikasi uchun bu tendentsiyani inobatga olish ham qonunchilik darajasida (Fuqarolik kodeksining 9-moddasini institutlarga ajratish va qoidalarni aniqlashtirish), ham shartnoma tuzish amaliyotida (UNIDROIT prinsiplariga havola berish, halollik bandlarini ochiq matn bilan kiritish) xalqaro tijorat aloqalarining barqaror rivojlanishi uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar

1. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016. Rome: International Institute for the Unification of Private Law, 2016. Art. 1.7. URL: https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-English-bl.pdf
2. United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG). Vienna, 11 April 1980. Art. 7(1).
3. UNIDROIT Principles 2016. Art. 5.1.3 (Co-operation between the parties).
4. UNIDROIT Official Commentary on Article 5.1.3, in: UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts: Official Commentary. Rome, 2016.
5. UNIDROIT Principles 2016. Art. 1.8 (Inconsistent behaviour).
6. Weber S., Martinez J. Good Faith in International Arbitration: Comparative Approaches in ICC Awards // ICC International Court of Arbitration Bulletin. — 2020. — Issue 2. — P. 112 et seq. (ICC Cases 10671, 14108, 9593).
7. UNIDROIT Principles 2016. Art. 6.2.1–6.2.3 (vaziyatning jiddiy o'zgarishi).
8. Court of Cassation of Belgium, C.07.0289.N, 19 June 2009 (Scafom International BV v. Lorraine Tubes S.A.S.).
9. UNCITRAL Digest of Case Law on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods. — New York: United Nations, 2016. — Article 77.
10. ICC International Court of Arbitration, Case No. 9593 (Final Award) // ICC Bulletin. — 2000. — Vol. 11. — No. 2.
11. ICC International Court of Arbitration, Case No. 8817 (December 1997) “Food products case” // ICC Bulletin. — 1999. — Vol. 10. — No. 2. — P. 75–78; Yearbook Commercial Arbitration. — 2000. — Vol. XXV. — P. 355–365.
12. ICC International Court of Arbitration, Case No. 8486 (Final Award, 1996) // Yearbook Commercial Arbitration. — 1999. — Vol. XXIVa. — P. 162 et seq.
13. ICC International Court of Arbitration, Case No. 10671 (Final Award) // Trans-Lex.org Database.

14. Court of Cassation of Belgium, C.07.0289.N, 19 June 2009; Comment: Jus Mundi Case Database, accessed 2024.
15. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (1995-yil 21-dekabrdagi 163-I-sonli Qonun va 1996-yil 29-avgustdagi 256-I-sonli Qonun bilan tasdiqlangan), 9-modda // Lex.uz: Qonun hujjatlari ma’lumotlar milliy bazasi. URL: https://lex.uz/docs/-111189
16. Bhasin v. Hrynew, 2014 SCC 71, [2014] 3 S.C.R. 494 (Supreme Court of Canada).
17. Yam Seng Pte Ltd v. International Trade Corporation Ltd [2013] EWHC 111 (QB) (England and Wales High Court).
18. Bonell M.J. An International Restatement of Contract Law: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. — 3rd ed. — Ardsley, NY: Transnational Publishers, 2005.
19. Schwenzer I. (ed.) Schlechtriem & Schwenzer: Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG). — 4th ed. — Oxford: Oxford University Press, 2016.
20. Brunner C. Force Majeure and hardship Under General Contract Principles: Exemption for Non-performance in International Arbitration. — Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009.